

УДК 343.359.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.8>

Ш. Б. Давлатов, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів

П. А. Купріяненко, здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті розглянуто проблеми криміналізації контрабанди товарів. Аналізується Закон України «Про внесення змін до кримінального та кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 09.12.2023 р. № 3513-IX.

Зазначено, що законодавець ухвалюючи Закон про криміналізацію контрабанди товарів, дещо не врахував вже наявні кримінально-правові норми та системні зв'язки між ними.

Підкреслено, що поява у Кримінальному кодексі України ст. 201-3 «Контрабанда товарів» тягне за собою проблеми з кримінально-правовою оцінкою відповідних посягань, адже виникає конкуренція кримінально-правових норм. Звертається увага на недостатню конкретизацію предметів контрабанди та наявність потреби в уточненні окремих кваліфікуючих ознак такого кримінального правопорушення.

Аргументовано, що виходячи із правил юридичної техніки та правозастосування, з урахуванням того, що диспозиція ч. 1 ст. 201-3 Кримінального кодексу України є бланкетною, визначення предметів контрабанди має відповідати положенням правових актів, якими регулюються порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення. Водночас у законі про кримінальну відповідальність відсутнє визначення поняття "товар" чи "підакцизний товар", тобто норми 201-3 та 201-4 Кримінального кодексу України можна назвати бланкетними до спеціальних статей. Це надає широке поле для трактування цих понять правоохоронцями. Оскільки поняття товару має широке тлумачення, є ймовірність для зловживання та свавілля з боку правоохоронців.

Підкреслюється криміналізація переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приходом від митного контролю товарів (крім підакцизних товарів та електричної енергії), вчинена у значному розмірі, та встановлення за кваліфіковані види цього кримінального правопорушення кримінального покарання у виді позбавлення волі буде малоєфективним, недоцільним, а також таким, що суперечить Директиві Європейського парламенту і Ради ЄС № 2017/1371 від 5 липня 2017 року. Доцільність покарання показує, якою мірою обране покарання сприяє досягненню бажаного результату.

Наголошується, що неминучість відповідальності має більше значення для запобігання кримінальним правопорушенням, ніж суворість каральних заходів. Водночас вказується, що в цілому криміналізація контрабанди є беззаперечно позитивною новелою в кримінальному законодавстві України.

Ключові слова: контрабанда, товар, митний кордон, криміналізація, кримінальна відповідальність, покарання.

Sh. B. Davlatov, P. A. Kupriyanenko. Criminalization of smuggling goods: application issues

The article discusses issues related to the criminalization of smuggling goods. It analyzes the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine Regarding the Criminalization of Smuggling Goods" dated December 9, 2023, No. 3513-IX.

It is noted that when adopting the Law on the criminalization of smuggling goods, the legislator did not fully take into account the existing criminal law norms and their systemic connections.

It is emphasized that the introduction of Article 201-3 "Smuggling of Goods" into the Criminal Code of Ukraine leads to problems with the criminal law assessment of relevant offenses, as there is competition between criminal law norms. Attention is drawn to the insufficient specification of the objects of smuggling and the need to clarify certain qualifying features of such a criminal offense.

It is argued that based on the rules of legal technique and application of law, considering that the provision of Part 1 of Article 201-3 of the Criminal Code of Ukraine is blanket, the definition of smuggled goods should correspond to the provisions of legal acts regulating the procedure and conditions for the movement of goods across the customs border of Ukraine, their customs control, and customs clearance. At the same time, the Criminal Code lacks a definition of "goods" or "excise goods," so the norms of Articles 201-3 and 201-4 of the Criminal Code of Ukraine can be called blanket regarding special articles, providing a broad field for interpretation by law enforcement officers. Since the concept of goods has a broad interpretation, there is a possibility of abuse and arbitrariness on the part of law enforcement officers.

It is emphasized that criminalizing the movement across the customs border of Ukraine outside of customs control or with the concealment of goods from customs control (except for excisable goods and electricity), committed on a large scale, and

establishing imprisonment as a punishment for qualified types of this criminal offense would be inefficient, inappropriate, and also contrary to Directive 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of the EU of July 5, 2017. The appropriateness of punishment shows to what extent the chosen punishment contributes to achieving the desired result.

It is emphasized that the inevitability of responsibility is more important for preventing criminal offenses than the severity of punitive measures. At the same time, it is pointed out that overall, the criminalization of smuggling is undoubtedly a positive innovation in the criminal legislation of Ukraine.

Key words: *smuggling, goods, customs border, criminalization, criminal responsibility, punishment.*

Постановка проблеми. З одного боку криміналізація суспільно небезпечних діянь, без сумніву, відіграє позитивну роль серед засобів впливу на злочинність, проте з іншого боку може призвести до порушення принципів криміналізації. На сьогодні в кримінальному законодавстві України криміналізація переважає декриміналізацію. Необґрунтоване розширення меж дії закону про кримінальну відповідальність порушує, зокрема, принцип економії кримінальної репресії. Нині проблема встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів залишає безліч запитань, які є актуальними у правовій науці. Тому ця проблематика перебуває в стані постійної актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань криміналізації займалися багато науковців, зокрема: В. О. Навроцький, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк та інші. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за контрабанду товарів були предметом дослідження таких науковців, як В. К. Гришук, І. І. Митрофанов, Д. О. Олійник, А. А. Музика, С. О. Сорока, М. І. Костін та інші.

Метою статті є аналіз та вивчення ст. 201-3 Кримінального кодексу України, яка набирає чинності з 1 липня 2024 року, доцільності виділення окремої норми про контрабанду товарів, а також правильність визначення предмета цього кримінального правопорушення, що надалі має допомогти сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо напрямів розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за контрабанду товарів.

Результати дослідження. Логічно буде розпочинати дослідження з питань криміналізації суспільно небезпечних діянь. Криміналізація є однією з основних частин кримінально-правової політики та проявляється у визнанні суспільно небезпечних діянь кримінальними правопорушеннями.

Окремих аспектам щодо визначення умов криміналізації на різних етапах приділяли увагу такі науковці, як В. І. Курляндський, О. О. Дудоров П. С. Дагель, О. І. Коробєєв, М. І. Хавронюк П. Л. Фріс та ін.

На думку О. О. Дудорова криміналізація – це законодавче визнання того чи іншого діяння кримінальним правопорушенням, закріплення його ознак в законі, тобто встановлення за нього кримінальної відповідальності [1, с. 137].

Як зазначає П. Л. Фріс, криміналізація це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів [2, с. 57].

Способами криміналізації діяння, на думку А. А. Вознюка, є: доповнення Особливої частини Кримінального кодексу новими нормами чи окремими положеннями; зміна норм Особливої частини Кримінального кодексу; внесення відповідних змін до норм Загальної частини Кримінального кодексу; офіційне тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правової норми, яке змінює (збільшує) обсяг забороненої цією нормою поведінки без зміни її змісту (без зміни «букви» закону) [3, с. 15].

Однією з проблем криміналізації суспільно небезпечних діянь є те, що різного роду фактори можуть спричинити неправильну, або так звану помилкову криміналізацію. На думку М. Мельника, необґрунтована (безпідставна) криміналізація полягає у визнанні кримінальним правопорушенням діяння, якому не притаманні достатні для криміналізації характер та ступінь шкідливості (небезпечності) [4, с. 95].

У кримінально-правовій науці прийнято виділяти підстави і принципи криміналізації. Суспільна небезпечність – найголовніша та необхідна умова криміналізації діяння. Окрім цього соціальна, політична і правова потреби криміналізації суспільно небезпечного діяння має збігатися. В якості головних принципів криміналізації суспільно небезпечного діяння можна виділити конституційну адекватність, міжнародно-правову необхідність й допустимість криміналізації. Тому, на нашу думку і криміналізації контрабанди товарів має відповідати зазначеним критеріям. Ми схильні думати, що криміналізація контрабанди товарів та її виділення в окрему норму на жаль не позбавлена окремих недоліків. Слід зазначити, що запропонована редакція ст. 201-3 КК України щодо визначення складу кримінального правопорушення дещо суперечить податковому та митному законодавству України.

У цьому контексті доречно пригадати про первинну редакцію ст. 201 Кримінального кодексу України. До 2011 року стаття 201 Кримінального кодексу України визначала контрабанду як переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України.

Тобто всі предмети контрабанди можна було поділити на дві групи: 1) предмети яким притаманні спеціальні ознаки (історичні та культурні цінності; отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини та радіоактивні матеріали; зброя та боєприпаси (крім гладко ствольної мисливської та боєприпасів до неї; стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України); 2) товари, які перебувають у вільному обігу в Україні та незаконне переміщення яких через митний кордон утворює склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 201 Кримінального кодексу України лише у великих розмірах, тобто за наявності спеціальних ознак.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року N 4025-VI, який набрав чинності через один місяць з дня його опублікування, були внесені зміни у кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України. Відповідно до цього закону поняття контрабанда визначалось як переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Таким чином, була скасована кримінальна відповідальність за переміщення товарів, історичних цінностей і стратегічно важливих сировинних товарів через митний кордон України. Дані діяння вважались порушенням митних правил та відповідальність за них встановлювалася Митним кодексом України.

Верховна Рада України на засіданні 09 грудня 2023 року ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів» (реєстр. № 5420).

Закон вносить зміни до статей 201 («Контрабанда культурних цінностей та зброї») та 201¹ («Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев») Кримінального кодексу України та доповнює Кодекс новими статтями 201³ («Контрабанда товарів»), 201⁴ («Контрабанда підакцизних товарів»), якими встановлюється кримінальна відповідальність за контрабанду товарів та підакцизних товарів.

Законодавець мотивував своє рішення тим, що адміністративна відповідальність за контрабанду товарів не забезпечує належну превентивну функцію і не усуває бажання осіб у подальшому займатися протиправною діяльністю та, зрештою, негативно впливає на наповнення бюджету [5, с. 3].

Отже, бачимо, що Законом України від 15 листопада 2011 року N 4025-VI була скасована кримінальна відповідальність за переміщення товарів через митний кордон України.

Серед аргументів, які наводилися прихильниками таких змін, зокрема, були:

гуманізації кримінальних покарань за економічні злочини;

завищений рівень криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні;

зловживання правоохоронними органами під час притягнення підприємців до кримінальної відповідальності та їхній негативний вплив на діяльність суб'єктів господарювання;

Відповідно до ч. 1 ст. 201-3 КК України, яка набирає чинності з 1 липня 2024 року, контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів (крім підакцизних товарів та електричної енергії), вчинена у значному розмірі. Таким чином, законодавець повернув кримінальну відповідальність за контрабанду товарів. Водночас у законі про кримінальну відповідальність відсутнє визначення поняття «товар» чи «підакцизний товар», тобто норми 201-3 та 201-4 Кримінального кодексу України можна назвати бланкетними до спеціальних статей. Така юридична невизначеність поняття товару може призвести до різного застосування вказаної правової норми на практиці. Попри все, спробуємо визначити предмет аналізованого кримінального правопорушення.

Під товарами як предмету досліджуваної норми слід розуміти будь-яку переміщувану через митний кордон України продукцію, зокрема продукцію, на яку поширюються права інтелектуальної власності, послуги, роботи, що є об'єктом купівлі-продажу або обміну, а також інші немайнові права, призначені для відчуження.

Згідно з п. 57 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України, товари – будь-які рухомі речі, у тому числі ті, на які законом поширено режим нерухомої речі (крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності, а також електроенергія, що переміщується лініями електропередачі. У зв'язку з цим постає декілька питань.

По-перше, чому законодавець виключив електричну енергію із поняття товару. Відповідно до п. 26 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 року електрична енергія – енергія, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є *товаром*, призначеним для купівлі-продажу;

По-друге, чи може бути предметом контрабанди транспортні засоби некомерційного призначення.

На нашу думку, для кваліфікації транспортного засобу як предмету контрабанди треба встановити їх правовий статус. Дискусійним є також питання встановлення порогів предметів контрабанди, мінімальний з яких становить 7 570 000 гривень.

Як вбачається зі змісту диспозиції статей 201-3, Кримінального кодексу України, це кримінальне правопорушення з матеріальним складом, у зв'язку з чим кримінальна відповідальність настає за умови доведення органами досудового розслідування значного або великого розміру контрабанди.

Слід також зазначити, що в ст. 201-3 Кримінального кодексу України закладена конкуренція норм. Співвідношення складів кримінальних правопорушень, що містяться в ст.ст. 201, 201-1, 201-3 та 201-4 Кримінального кодексу, можна визначити як суміжні або що перебувають у конкуренції. Вказана теза потребує окремого дослідження.

Таким чином, головним критерієм розмежування аналізованого складу кримінального правопорушення від суміжних кримінальних правопорушень є його предмет. При відмежуванні досліджуваного нами кримінального правопорушення від адміністративного правопорушення слід виходити із мінімального розміру предмету контрабанди зазначеного у примітці до статті 201-3 КК України.

Висновки. Не заперечуючи доцільності диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду товарів, з огляду на єдності критеріїв поширеності та ступеня суспільної небезпеки зазначеного протиправного діяння у своїй сукупності, зазначимо, що мінімальні межі таких показників, як «*значний розмір*» та «*великий розмір*» мали би бути належним чином аргументовані. Потребує уточнення кваліфікуюча ознака контрабанди товарів вчинена особою, раніше судимою за контрабанду.

Сумнівною виглядає встановлення за діяння, передбачені ч. 2,3 ст. 201-3 КК, таке додаткове обов'язкове покарання, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а також основне покарання у вигляді позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. Ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української Держави : теоретичні, історичні та правові проблеми : моногр. Київ, 2005. 332 с.).
3. Вознюк А.А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. К.: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. С. 52.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26408> (дата звернення 18.01.2024 р.).
5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
6. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 200 с. 71).